

ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА ЕЗИКА НА АВСТРИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ

Ана КОЧЕВА

Институт за български език при БАН

E-mail: anak@abv.bg

STUDIES ON THE LANGUAGE OF THE AUSTRIAN BULGARIANS

Ana KOICHEVA

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

E-mail: anak@abv.bg

ABSTRACT: The topic of Austrian language studies is quite new in Bulgarian and German linguistics. It is connected with the last emigrant wave of Bulgarians in the German-speaking area (especially in Austria) following the changes that took place in the 1990s when the Bulgarian community there grew rapidly. Studies on the language of the Bulgarian emigrants in Austria lay the foundations for shaping a new area in confrontational (Bulgarian-German) linguistics. It offers vast possibilities for further work. What is of particular interest is the "mixed language" of the Bulgarian emigrants. The first generation of our compatriots are the subject of the research, although comparative language information about both the second and the third generation is also available. In Austria, a new type of European community (with electronic signature) is being created. Thanks to the Internet, it crosses the borders and connects compatriots who have been separated by the territories between them. As the study shows, the mixed Bulgarian (Austrian) German language in Austria is a clear fact that has its specific problems and areas of study. The lexical features prevail, but in its grammatical system, which is the pillar of the language, it remains Bulgarian. The methodological provisions applied to the systematization and analysis of the material can also be used in the study of other mixed languages emerging in the contemporary interconnected world.

KEYWORDS: language, identity, media, mixing, nationality

Темата за изследванията на езика на австрийските българи е съвсем нова в българското и германското езикознание. Тя е свързана с последната емигрантска вълна на българи в немскоезичното пространство (и по-специално в Австрия) след промените, настъпили у нас през 90-те години на XX век, когато българската общност там нараства стремглаво бързо. Ако в началото на прехода тя е наброявала около 6 000 души, през 2005 г. е над 30 000, а днес вече надхвърля 50 000. Последните цифри са по самооценка на сънародниците ни (Кочева, 2015). Нарастват и институциите, поддържащи българския език: сдруженията и организациите (училища, църква, както и медии), които те създават. В съвременната интернет среда медиите се появяват и изчезват много динамично и, макар и дублирайки функциите си, играят ролята на свързващи звена както между сънародниците ни в Австрия, така и между емигрантите и близките им в България. Българската етническа общност в Австрия е основно билингвална (с различна степен на владеене на немския език), т. е. различна по компетентност и по поколения (по възраст, пол, образование, професия и т. н.). Създаването на български медии там е свидетелство за възникване на комуникация от нов тип – европейски, глобален и пр. Модерните отношения, които възникват чрез радиото, телевизията и най-вече чрез интернет порталите и социалните мрежи, променят досегашната визия за **общност**, която доскоро предполагаше непременно масово струпуване на сънародници на едно място по конкретен повод. Самият факт, че в Австрия има толкова много наши медии, при които се получава освен обмен на информация, но и създаване на връзки между участниците в тях, говори за възникване на **съвременна общност** от друг тип и на друго равнище. Важното в случая е, че общуването е интензивно, т. е. общността е жива и активна. Към нея трябва да отнесем и носителите на българския семеен език, който в повечето случаи има битов характер. Най-значително е количеството на българите в австрийската столица. В нея и старите, и новите емигранти имат най-често добра професионална квалификация (бизнесмени, медици, дейци на науката и изкуството, студенти, дипломанти, специализанти). Децата на старите градинари от миналото също са се ориентирали към престижни професии.

Отделни изследвания или бележки за езика на австрийските българи могат да се намерят в двутомното колективно издание „Българската общност в Австрия. Историческо,

лингвистично и етноложко изследване¹. В първите два тома с малки изключения са поставени по-общо **проблеми** от историческо, културно, етноложко и социологическо значение, в които лингвистичните въпроси не са в центъра на анализа, а езиковият материал, въпреки значителната си стойност, се намира в периферията на разглеждането. Книгата, посветена на смесения език, има изцяло лингвистичен (и социолингвистичен) характер.

Обобщено, проблемите в първите два тома могат да бъдат представени така:

1. **Език и медии**. Тази тема е разработена специално в четири публикации на авторите Дренчева (Дренчева, 2016, с. 64–85), Йорданова (Йорданова, 2016, с. 86–101), Карчев (Карчев, 2011, с. 71–84), Керемидчиева (Керемидчиева, 2011, с. 61–70).

Като причина за разрастването на мигрантския медиен сектор Дренчева сочи отсъствието на информация за нарастващия брой имигранти и за техния живот в австрийските медии, или ако все пак такава съществува, тя се подава в отрицателна светлина (Дренчева, 2016, с. 65). Медиите на мигрантите, в това число на българите, се стремят да компенсират този дефицит и това едностранчиво тяхно представяне. Големият брой медии компенсират и тяхната малка публичност, тъй като заради употребата на **майчиния език** те достигат само до хората от общността. След разглеждането на въпросите за интеграционната функция на медиите, за типологията на медийната интеграция и за корелациите медии от мигранти и медии за мигранти, авторката обстойно се спира на българските медийни продукти в Австрия. Българската медийна политика в Австрия е заложена още в далечната 1962 г. с издаването на сп. „Новини“, излизашо в продължение на 28 години под вещото ръководство на културното дружество „Св. Св. Кирил и Методий“, начело с неуморимия труженик Кирил Филипов. От **печатните медии** Дренчева се спира по-подробно на: а) **„Енорийски лист** на българската православна община Св. Иван Рилски“, издаван от 1991 г. в тираж 2 400 екземпляра, разпространяван в 12 страни – на български и немски език. С наличието на богата българска църковна лексика той поддържа съхранението на ортодоксалния стил в нашия език в условията на католическа среда; б) **„Виена днес“**, издаван от 2008 г. като политически независим български вестник, разпространяван в цяла Австрия, а също така в Унгария, Майорка, Лондон, Париж, Словакия, Москва, България, Люксембург, Лихтенщайн, Холандия, Белгия, Швейцария и Германия – на немски и български. Езикът му е изискан, спокоен, в хармония със стратегията на вестника: „Надяваме се, че в едно ежедневие, в което медиите постоянно ни заливат с ужасяващи събития и факти, вестник като нашия би допринесъл за доброто настроение на читателите ни“; в) списание **„Българи в Австрия“** с тираж 5 000 бройки и с около 30 000 читатели – българи и австрийци с български произход. Списанието е също **двуезично**. Съдържа правна, професионална и артистична немска и българска лексика, с помощта на която се оформят и съответните рубрики. Популяризира делата на успешите българи в Австрия.

Дренчева подава обширна информация и за българските мигрантски **електронни медии**, но те са вече специално разгледани в работата на Карчев (Карчев, 2011, с. 71–84,) които той определя като „огледалото“ и „визитните картички“ на общността. Това са **„Радио България“** в Линц и **„Студио България“** в Залцбург. Програмите им се подготвят от екип с ръководител доц. д-р Д. Дунков, старобългарист от ФФ на Пловдивския университет. От 2004 до 2011 г. са регистрирани над 50 предавания, в които е представена българската народност с постиженията, свързани с нейната материална и духовна култура. Като гост-преподавател по български език в Залцбург самият Дунков е автор на редица езиковедски изследвания в областта на палеославистиката и старобългаристиката, издадени в Австрия. **Радиопредаването „Ние, българите“** пък се излъчва във Виена на живо всяка първа неделя от 16 ч. в програмата на радио „Оранжев“ в течение на един час на български език. Една от обявените цели на предаването, покрай останалите, е „повишаване на общата култура по въпроси, свързани с българската литература, култура и езикознание“. В програмата са включени две филологически рубрики „Роден език“ за правоговор с участието на проф. д.ф.н. Владко Мурдаров и „Българска литература“ с анализ на новоизлезли книги на автори от България. В

¹ Том I от 2011 г. е дело на екип от учени от БАН: от Института за български език, от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей, а в том II от 2016 г. участват учени от същите институти и изследователи от самата общност в Австрия. Освен тези два тома, специално за езика бе написана и издадена и моята книга „Смесеният език на виенските българи“, София: БАН, 2017, 244 с.

програмата участват и български студенти от горните курсове на специалността „Публицистика и комуникации“. „Тъй като предаването се излъчва на живо – отбелязва Карчев – избягват се всякакви форми на расистки, сексистки или ксенофобски изказвания от слушатели по телефона. Също така не се допускат под никаква форма необосновани и безпочвени нападки към частни лица, институции, административни служители, дипломати или политици“ (Карчев, 2011, с. 75). Явно е, че медийната хигиена там няма много общо с езиковия медиен узус у нас.

Българското телевизионно културно-информационно предаване „Бригада“, финансирано от община Виена, е включено от ноември 2007 г. в програмата на телевизионния канал „Окто“ (‘Осем’). То има 8 повторения на 8 редовни издания, излъчвани всяка осма седмица. Проектът е на българската студентска организация в Австрия КИТ. Изискванията към предаването са високи и в случаи на груби нарушения, за които стана дума и по-горе, то може да бъде прекратено по всяко време от собствениците на телевизията. Предаването е двуезично – на български и немски, което се извършва чрез субтитри.

„Интернет порталът „Информационен портал на българите в Австрия“ – посочва Карчев – стартира в края на 2004 г. и в следващите пет години претърпява четири софтуерни и три концептуални промени. Първоначалната цел на неговите създатели е той да представя българската студентска организация в Австрия – КИТ – и да предоставя информация, нужна на българските кандидат-студенти при тяхното пристигане в Австрия. Само няколко месеца след неговото създаване този замисъл се променя из основи“ (Карчев, 2011, с. 78).

Интернет порталът трябва да „предостави възможност за публична изява на **всички** български граждани на територията на Р. Австрия“ (Карчев, 2011, с. 79). Поради финансова невъзможност да поддържа интернет портала с такава разширена програма КИТ се оттегля частично от проекта.

В момента **всички видове български медии в Австрия се допълват взаимно**. И, както обобщава Йорданова, те изпълняват основната си функция – да **интегрират** разнотипно: „При тези обстоятелства е необходимо да се търсят нови перспективи за изграждането на успешни интеграционни стратегии. В този смисъл концепцията за *хибридна идентичност* (курсивът мой – А. К.), която обединява „тук“ и „там“ в изграждането на идентичности, предоставя нови импулси за политиката на интеграция на имигрантите. Тя възприема схващането, че интеграцията не е процес на фундаментална промяна на идентичността, което всъщност би било процес на личностно отчуждение. Противно на консервативните подходи, *хибридната идентичност* трябва да се разглежда като положителен ресурс ... Така българите, владеещи добре немски език, използват главно австрийските медии, и обратно – тези, които употребяват най-често австрийски медии, владеят добре немски език.“ (Йорданова, 2016, с. 99).

Задълбочен и конкретен анализ на редица **„Особености на публицистичния стил на изданията на българските езикови общности в чужбина (в съпоставка с пресата в България)“** прави Керемидчиева (Керемидчиева, 2011, с. 61–70). Ще добавя само, че основният медиен илюстративен материал, върху който тя прави изводите си, е екскерпиран от изданията на българската езикова общност в Австрия. Авторката изхожда от върнатата постановка, че **„броят на периодичните издания е един от основните статистически индикатори** за обективно определяне на **етнолингвистичната виталност** на дадена общност, наред с възрастовите различия, броя на населението по **майчин език** и неговото увеличаване и намаляване през наблюдаемия период, брой на радио- и телевизионните станции, брой на местните религиозни институции, брой на училищата с преподаване на **роден език** и др.“ (Керемидчиева, 2011, с. 64). Керемидчиева сравнява езиково-стилистичните особености на медиите у нас с тези на българските медии в Австрия (най-вече) и САЩ (Чикаго). Разликите, които установява в **стила** на двата типа медии според нея, са съществени. У нас, „успоредно с обществено-политически, икономически и културни термини стоят разговорни и пейоративни думи, вкл. разговорни словосъчетания и идиоми, жаргонизми, неологизми, турцизми и дори вулгаризми: *МВР удари трафик за бременни (Стандарт); Договори за 30 милиона лева втрещиха правосъдния министър (Сега); Брюксел плесна банките през ръцете (Новинар), Шуробаджанацина в родната Евровизия (Седмичен Труд)...*“ (Керемидчиева, 2011, с. 64). Авторката „критикува това съзнателно занижаване на публицистичния стил в търсене на провокативност и ефект, стигащи до самоцел“ (Керемидчиева, 2011, с. 66) и подчертава, че то

не е присъщо за българския език на задграничния печат. Мигрантските журналисти „са водени от съзнанието, че техните издания имат не само информационен, но и просветителски и дори образователен характер, те се стараят да предложат на своите читатели креативни, информиращи и обогатяващи в културен аспект материали“ (Керемидчиева, 2011, с. 66). Като „пример за модерен, съвременен текст, но без клишета, просташки каламбури и двусмислени метафори, който цели наистина да запознае читателя с обекта на своето описание, но едновременно с това да го накара да почувства и емоцията на автора“ (Керемидчиева, 2011, с. 67) тя привежда пътеписа за нос Калиакра от сп. „Българите в Австрия“. Заключение на статията на Керемидчиева е категорично: „Когато в далечната 1845 г. Ив. Богоров издал зад граница първия български вестник „Български орел“, той бил воден от идеята да създаде вестник, в който да се пише на чист и разбираем български език. Струва ми се, че днешните български издания в чужбина стоят по-близо до Богоровия замисъл, отколкото периодичният печат в Родината“ (Керемидчиева, 2011, с. 68).

2. Език и идентичност (национална и транснационална). На този проблем са посветени специално две изследвания – на Пенкова (Пенкова, 2016, с. 37–49) и на Парашкевова (Парашкевова, 2016, с. 50–63). Проблемът за идентичността като **хибридна** вече беше засегнат тук и в разгледаната преди това статия на Йорданова (Йорданова, 2016, с. 64–85). Въпросът за същността на идентичността не засяга мигрантите от първо поколение, които все още се чувстват само като **българи** по произход, образование, манталитет, мироглед и емоционалност. Той се отнася най-вече до представителите на втората генерация, която е родена в чужбина и е изпитала всячески влияние от нейна страна. Въпросът засяга в известна степен също така и представителите на т. нар. „едно и половина“ поколение, което се състои от деца, дошли в училищна възраст, т. е. по произход са българи, но са възпитавани в австрийска среда, поради което са усвоили и немския език така добре, както българския. Макар изследването на Пенкова да е основно социологическо (тя от 10 г. живее в Австрия, където завършва социология и там се занимава с маркетингови проучвания и с педагогическа дейност с младежи мигранти), тя поставя при **реконструкцията на етническата идентичност** владенето на българския език на първо място. (Това тя определя като **езиково измерение**). След него стоят етническото (националното) самоопределение, което нарича **идентификационно измерение**. Данните, които авторката привежда, са получени вследствие на проведена онлайн анкета на немски език въз основа на 67 интервюта от октомври 2009 до януари 2010 г. Участниците са от **второ и от „второ и половина“** поколение, от 16 до 40 години, като средната възраст е 24 г. Всички са с български произход и са прекарвали социализацията си в Австрия. Резултатите от таблиците са следните:

На въпроса „**Колко добре владеете български?**“ с подвъпрос „Колко разбирате?“ – 77, 6 % отговарят „много добре“; 13,4 % – „доста добре“; 1,5 % – „зависи“; 3,0 % – „по-скоро зле“ и 4,5 % – „съвсем зле“. На подвъпроса „Колко добре говорите?“ – 55, 2% отговарят „много добре“; 29,9 % – „доста добре“; 4,5 % – „зависи“; 6,0 % – „по-скоро зле“. На подвъпроса „Колко добре четете?“ – 49,3 % отговарят „много добре“; 19,4 % – „доста добре“; 11,9 % – „зависи“; 11,9 % – „по-скоро зле“; 7,5 % – „съвсем зле“. На подвъпроса „Колко добре пишете?“ – 23,9 % отговарят „много добре“; 31,3 % – „доста добре“; 16,4 % – „зависи“; 14,9 % – „по-скоро зле“; 13,4 % – „съвсем зле“.

От тази и от следващите публикувани таблици с въпросите „На кой език говорите с живеещите в Австрия родители?“, „На кой език говорите с живеещите в Австрия приятели с българско миграционно минало?“, „На кой език можете по-добре да изразявате чувствата си?“ Пенкова заключава, че „представителите на второто поколение се самоопределят **както като българи, така и като австрийци**. По отношение на езика обаче, немският е предпочитан. Втората генерация живее в австрийска среда, което става ясно от приятелския кръг, състоящ се предимно от австрийци и разнообразни чужденци, израснали в Австрия. Може да се каже, че при мнозинството българи се наблюдава **двойствена идентичност**. С тези си характеристики българската втора генерация не се отличава от други европейски имигрантски общности в Западна Европа с подобно ниво на квалификация ... Между 20 и 30 % от изследваните може да се окачествят по поне един от критериите като участници в българо-австрийското **транснационално пространство** (поддържат много контакти с България, работата им е свързана с България, прекарват много време там, следят редовно събитията). Малка част

виждат бъдещето си в България, но около 30 % имат желание за по-дълъг (временен) престой там. Изглежда по-големият брой на приятелски връзки в България е важен индикатор, който разграничава транснационални от нетранснационални мигранти“ (Пенкова, 2016, с. 48).

До подобни, близки до тези изводи, достига и Парашкевова (Парашкевова, 2016, с. 50–63), която от 1998 г. живее в Австрия и след завършването на специалността „Международно развитие“ във Виена става дългогодишен консултант в „Информационния център за нови европейски граждани в Австрия „Компас“. Образно, тя вижда транснационализма на второто поколение като живот между „двата свята“, свързан с прекосяването на границите: „Въпреки съществуването на национални граници, целевата група се намира в **европейски контекст**, което улеснява преминаването на границите и създаването на транснационални пространства. При второто поколение мигранти (зависи от изследваната група) не става въпрос за приемане на идентичността на родителите, а за създаване на собствена идентичност, **която не е етническа основа**, а е резултат от **собствено** самоопределение (Парашкевова, 2016, с. 62). И за авторката, както и за други изследователи, тази идентичност е променлива.

3. Смесване на езици.

Смесеният език на виенските българи е предмет на специална самостоятелна лингвистична (и етнолингвистична) разработка в отделна книга. В нея е представен огромен материал, въз основа на който е изградена и теоретичната концепция за неговото интерпретиране (Кочева, 2017, с. 244). Изборът за проучване пада върху Виена, където са събрани много австрийски българи. Обект на изследване представляват българите емигранти от **първото поколение**, макар че се подава и сравнителна езикова информация и за второто, и за третото поколение. Отбелязва се, че социалният статус на българите във Виена е висок. Направени са различни типове класификации, преди всичко с лексикален характер, тъй като най-отличителната черта на смесения българо-(австро)немски език е свързана с проникването на чуждите елементи предимно в лексиката. Тъй като тези елементи нямат постоянен характер дори в речта на един и същ информант, те са наречени **транзитиви**, т. е. имат факултативно поведение. Тяхното натрупване и повторение по-късно, обаче, води до по-сериозни отстъпления на българския език в полза на немския. Транзитивите са два вида: **интерференти** (това са прехвърлени **отделни чужди думи**, в случая германизми) и **прекодираня** – резултати от превключването на кода, т. е. прехвърляния на по-големи отрязъци от разговорната реч от единия език върху другия. Транзитивите и от двата вида са събрани в 27 тематични групи, но сборът им не е постоянен, той расте с течение на времето. Преходът на форми от един език в друг не става съвсем случайно. В повечето случаи той се предхожда от лексеми, които го предизвестяват и подготвят появата му. Това са **думи сигнализатори**: те могат да бъдат и немски, и български (*наш – техен, ние – те, тук – там* и т. н.) Класификацията на различните видове транзитиви се представя така:

а) На лексикалните **интерференти**. В зависимост от отнасянето им към различните области на езика те биват: -фонолексикални; -морфолексикални; -дериватолексикални; -акцентнолексикални; -лексикосемантични.

б) На **прекодиранята**: -прекодиране със синтагми; -прекодиране с цели изрази; -прекодиране с цял текст.

Освен формите на билингвизъм в труда се разглеждат лиците на писмения билингвизъм, поддържан най-вече от неправителствени институции (на сдружения, църква, училище). Създава се нов тип европейска общност (с електронна подкладка). Благодарение на интернет, тя прекосява границите и свързва сънародниците, които доскоро са били разделени от териториите между тях. Както проличава от проучването, смесеният българо-(австро)немски език в Австрия е несъмнен факт, който има своя специфична проблематика и свои области на изучаване. В него преобладават лексикалните характеристики, но в **граматичната си система**, която е стожер на езика, той остава **български**.

Общо заключение: Проучванията върху езика на българските емигранти в Австрия поставят основите за оформяне на нова област в конфронтативното (българо-немско) езикознание. Както се вижда от изследванията на авторите, участвали в разработките досега, предлагат се необятни възможности за по-нататъшна работа. Методологическите постановки, приложени за систематизацията и анализа на материала, могат да бъдат използвани в бъдеще и при изследването на други смесени езици, възникващи в съвременния взаимосвързан свят.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Дренчева, Д. (2016)** Българските медии в Австрия в контекста на мигрантските медийни продукти. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 2. София, с. 64–85. (*Drencheva, D. The Bulgarian Media in Austria in the Context of the Migrant Media Products. – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 2. Sofia, s. 64–85.*)
- Йорданова, М. (2016)** Интеграционната функция на медиите (по примера на медийното потребление на българските имигранти в Австрия. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 2. София, с. 86–101. (*Yordanova, M. The Integrational Function of the Media (Following the Example of the Media Consumption of the Bulgarian Immigrants in Austria. – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 2. Sofia, s. 86–101.*)
- Карчев, Ив. (2011)** Българските емигрантски електронни медии в Р. Австрия. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 1. София, с. 71–84. (*Karchev, Iv. The Bulgarian Immigrant Electronic Media in Austria. – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 1. Sofia, s. 71–84.*)
- Керемидчиева, Сл. (2011)** Особенности на публицистичния стил на изданията на българските езикови общности в чужбина (в съпоставка с пресата в България) – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 1. София, с. 61–70. (*Keremidchieva, Sl. Characteristics of the Publicist Style of the Editions of the Bulgarian Language Communities Abroad (Compared to the Press in Bulgaria). – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 1. Sofia, s. 61–70.*)
- Кочева, А. (2015)** Българският език на ново място по света. София: БАН. (*Kocheva, A. Balgarskiyat ezik na novo myasto po sveta. Sofia: BAN*)
- Кочева, А. (2017)** Смесеният език на виенските българи. София: БАН, с. 244 (*Kocheva, A. Smeseniyat ezik na vienskite balgari. Sofia: BAN, 244 s.*)
- Парашкевова, Н. (2016)** Да живееш „между два свята“ – транснационализъм и формиране на идентичността при българските мигранти от второ поколение в Австрия – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 2. София, с. 50–63. (*Parashkevova, N. Living “Between Two Worlds” – Transnationalism and Identity Formation of the Second Generation of Bulgarian Migrants in Austria. – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 2. Sofia, s. 50–63.*)
- Пенкова, И. (2016)** Етническа идентичност и прояви на транснационалност при българи от втора генерация в Австрия. – В: Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологичко проучване. Т. 2. София, с. 3–49 (*Penkova, I. Ethnic Identity and Signs of Transnationality in the Second Generation of Bulgarians in Austria. – V: Balgarskata obshtnost v Avstria – istorichesko, lingvistichno i etnolozhko prouchvane. T. 2. Sofia, s. 3–49.*)